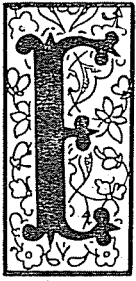

Ebû Bekr El - Kettânî «v. 322 - 934»

Dr. Ahmed Subhi
FURAT

BÜ Bekr Muhammed b. Ali Cäfer el-Kettânî, aslen Bağdadlı olup (1) pek büyük bir ihtimalle tahsil ve yetiştirme devresini bu şehirde ikmâl etmişti. Ve yine bu şehirde el-Cuneyd, Ebû Said el-Harrâz, Ebû'l-Huseyn en-Nürî (2)

Abbâs b. el-Muhtedî ve Amr el-Mekki (3) gibi büyük sûfilere sohbetinde bulunarak zamanla devrinin en ileri şeyhlerinden biri oldu (4). Öyle ki Ebû Muhammed el-Murtaiş onun hakkında : «O harem-i şerif'in güneşidir» diyordu (5). Onun Mekke'de mücâvir olarak yaşadığına dair kaynaklarda (6) rastlanılan kayda, şimdilik ilâve edilecek bir şey yoktur. Ancak, ölümüne kadar, Hz. Peygamber'in doğduğu bu şehirde ihtiyâr-ı uzletle geçirdiği devrinin, ömrünün son seneleri olabileceği tahmin olunabilir.

Ebû Bekr el-Kettânî, zâhidâne hayatı her zaman tercih ve tavsiye eden sünni bir sûfidir. Ona göre sünnet, «Dünyada zühd, nefsi Allah uğrunda harcama ve halkın iyiliğini isteme»dir (7). «Zühdün hakikati nedir?» diye kendisine tevcih edilen bir soruya : «Bir şeyin yok oluşuna, kalbin sevinçle iştirâki; ölüme kadar cehd, zülli sabırla yüklenme ve buna hayatın sonuna kadar rızâ göstermedir» (8) şeklinde cevap vermişti. «Kul dünyada bedeniyile, âhîrette de kalbiyle olmalıdır» (9). Allah'ın emirlerini samîmi şekilde kursuzca ifâ, insanı bu dünyada da seâdete götürür. Kendisi birgün saç sakalı bembeyâz yaşlı bir adamın dilendiğini görünce : «Bu gençliğinde Allah'ın emrini hiçe saymış ve dolayısıyla da büyüklüğünde Allah'ın kendisini seâdetten mahrum ettiği biridir» (10) demişti.

O NUN tasavvuf ve irfân hakkındaki görüşleri de mezkûr bu zühd telâkkisiyle kolayca telif edilir mahiyettedir. Onca «Sûfiler dış görünüşlerinin (: ez-zevâhir) köleleri, iç âlemlerin de hürleridir» (11). «Tasavvuf ahlâktır; seni ahlâken daha üstün mertebeye getiren, derecenî tasavvufta da arttırmıştır» (12). Ârif kimselerse, «Haraketlerinde Allah'ın emirlerine uyan, herhangi bir durumda O'na muhâlefet etmeyen; O'na, velîlerini severek sevgisini izhâr eden ve bir an dahi O'nu anmadan usanmıyanlardır» (13).

Kul, tam hürriyete, bütün varlığı ile Allah'a yönelerek kavuşabilir. «Akli fikri Allah olanı, yolunda hiçbir şey ahkoymaz; varlık süsünün azı ve çoğu onu esir etmez» (14). Allah'a muhtaç oluş, (: el-iftikâr ilâ'llâh), samîmi ve gerçek şekilde izhar edilirse, onun sayesinde diğerlerinden müstağni olma da (: el-Ginâ bihi) gerçekleşir. Zira bunlar birbirlerini tamamlıyan iki haldir» (14). Ama bütün bunlar, samîmiyet olmadan asla düşünülemez. Müridlerinden birinin tavsiye istesine, Mevlâna'yı hatırlatan «İnsan-

lara görüldüğü gibi ol; yahut onlara, ne isen onu göster» (15) sözleriyle cevap veren Ebû Bekr el-Kettânî'ye göre samîmiyet ihmal edilmesi mümkün olmayan bir hussustur.

Velî ve sûfilere dair hikâyeleri, «Onlar, Allah'ın ordularından biridir; müridlerin bedenleri onlarla kuvvet bulur» (16) diyerek medheden Ebû Bekr el-Kettânî, delil olarak ta «Peygamberlerin haberlerinden — onlarla kalbini (tatmin ve) tesbît edeceğimiz her çeşidini sana kıssa olarak anlatıyorum» (el-Kur'an 11 (: Hûd), 120) âyetini zikreder. Onun semâ karşısındaki müsâmakâr tutumu da hatırlatılmalıdır : «Avâmın semâi tabiatın icâbındandır. Müridlerin semâi bir arzu ve korku; velîlerin semâi inci ve nimetlerin görülmesidir. Âriflerin semâi müşâhedeye, hakikat ehlinin semâi ise keşf ve belirliliğe dayanır; bütün bu zümrelerin bir mevki ve sahası vardır» (17) derken semâin çeşitlerini de ifade eder.

O NUN bize kadar gelmiş bulunan sözleri arasında şunlar da vardır :

— Şehvet, şeytanın dizginidir;

- (1) Tabakât'us-Sulemî, 373; Târihu Bağdâd, III, 74.
- (2) Tabakât'us-Sulemî, 373; Hilye, X, 358; Târihu Bağdâd, III, 74; Şezerât, II, 296.
- (3) Târihu Bağdâd, III, 76.
- (4) Tabakât'us-Sulemî, 373; Levâkîh, I, 110.
- (5) Tabakât'us-Sulemî, 373; Hilye, X, 358; Şifat'us-Safva, II, 257.
- (6) Risâlet'ul-Kuşeyriyye, 29; Levâkîh, I, 110.
- (7) Tabakât'us-Sulemî, 376; Levâkîh, I, 110.
- (8) Tabakât'us-Sulemî, 374.
- (9) Tabakât'us-Sulemî, 374; Levâkîh, I, 110; Nefehât, 178.
- (10) Tabakât'us-Sulemî, 375; Risâlet'ul-Kuşeyri, 29; Levâkîh, I, 110.
- (11) Tabakât'us-Sulemî, 375; Levâkîh, I, 110; Nefehât, 177.
- (12) Târihu Bağdâd, III, 75; İbn Haldân, Şifâ es-Sâ'il (nşr. M.b.T. et-Tarîzî, İstanbul, 1958), s. 49.
- (13) Tabakât'us-Sulemî, 374; Levâkîh, I, 110; Şezerât, II, 296.
- (14) Tabakât'us-Sulemî, 374.
- (15) Tabakât'us-Sulemî, 376; Şezerât, II, 296; Levâkîh, I, 110.
- (16) Târihu Bağdâd, III, 75.
- (17) Tabakât'us-Sulemî, 375.

onun dizginini tutan, kulu olur (18).

— İstıfâr makâmında şükr günâh olduğu gibi, şükr makamında istıfâr da günâhtır (19).

— Gâfiller Allah'ın hilmi; zâkîrler Allah'ın rahmeti; ârifler Allah'ın lutfu; sâdıklarsa Allah'ın yakınlılığı içinde yaşarlar (20).

Ebû Bekr el-Kettânî son senelelerini, yukarda da zikredildiği gibi, Mekke'de mücâvir olarak (21) geçirdi ve bu şehirde h. 322 (: 934 m.) de Hakk'ın rahmetine kavuştu (22).

EBÛ MUHAMMED EL-MURTAİŞ
(v. 328/)

Aslen Nişâbur'un el-Hire mahallesinden olmakla (22) beraber, Bağdad'ta ikâmet etmiş bulunan **Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Murtaîş**'e Bağdadlı sûfiler arasında yer vermek lâzım gelecektir. Zengin bir âilenin oğlu olan (22A) ve hayatının herhalde oldukça erken bir devrinde Nişâbur'u terkettiği anlaşılan Ebû Muhammed el-Murtaîş, tahsil devresini Bağdad'ta geçirdi. **Ebû Hafs el-Haddâd**, **Ebû Osmân el-Haddâd** ve **el-Cuneyd** gibi güzide sûfiler mühtinde (23) yetişerek zamanla Irak'ın en büyük şeyhlerinden biri oldu (24). Öyle ki bizzat Iraklı şeyhler : «Tasavvuf sahasında Bağdad'ın az rastlanılır husûsiyetleri üçtür : bunlar da eş-Şibli'nin işârâtı, el-Murtaîş'in nükteleri ve Câfer el-Huldî'nin hikâyeleridir» (25) derken eş-Şüniziye mescidinde kalan (26) bu sûfinin değerini de itirâf etmekteydiler.

ONUN görüşlerinin temelinde ya Allah'ın emirleri ya da sünnet yatar. Meselâ irâde'yi «nefsi arzularından alıkoyma, Allah'ın emirlerine yönelme ve kazâ'nın icablarına rızâdır» diye tarif, yahut «Amellerin en faziletlisi müşâhedeye dayanarak ubûdiyeti gerçekleştirmeye ve sünnete göre hareketle kulluğa sarılmadır» şeklinde kanâatini ifade ederken hareket noktaları dâima bunlardır. Bir defasında «Kul Allah Teâlâ'nın sevgisine nasıl nâil olur?» tarzında bir soruya muhatap olmuş, karşılık olarak ta : «Allah'ı kızdıran şeye kızmaklardır ki bunlar da dünya ile nefis'tir» (27) demişti. Onca nefse muhâlefet, pek büyük bir değeri hâizdir. Adamın biri, birgün kendisine «Fîlân kimse su üstünde yürüyor» deyince «Bence Allah'ın kendisini, hevâ ve hevesine karşı gelmekte muvaffak kıldırdı kimse, su ve hava üzerinde yürüyenden daha değerlidir» demişti (28).

«Kalb'in Mevlâ'dan başkasında sükûnete ermesi, daha dünyada Allah'ın azâbını tâcildir» (29) sözünde de aynı endişe görülür. Aslında güven, sadece sebeblerin yaratıcısına olmalıdır : «Sebeblerde sükûnete erme, kalbleri, sebeblerin yaratıcısına güvenden alıkoyma» (30).

Has kullardan (: el-Havâss) olabilmek için de yapılacak şey budur : «Rızkın hususunda Allah'ın sana verdiği teminata güven ve üzerine farz olanların edâsında gayret göster de O'nun has kullarından ol» (31).

Ama kul, hiçbir zaman amellerine güvenmemelidir : «Amelleri, kendisini ateşten kurtaracak ve Allah'ın rızâsına kavuşturacak zannında bulunan kendisini ve amelini tehlikeye atmış olur. Oysa Allah, fazlına güveneni en üstün mertebelere çıkarır. Nitekim O «De ki ancak Allah'ın fazl (ve keremiyle), rahmetiyle, işte yalnız bunlarla sevinirler; bu, onların toplayıp durduklarından hayırlıdır» (el-Kur'ân 10 (: Yûnus) 58) buyurmuştur» (32).

EBÛ Muhammed el-Murtaîş'in, üzerinde hassasiyetle durduğu hususlardan biri de vakt'tir. **Ahmed b. Ali b. Câfer**'in anlattığı şu hâdisse burada zikre değerdir : Diyor ki: el-Murtaîş'in yanında ayakta duruyordum. Adamın biri : «Gece ilerledi ve hava güzelleşti» dedi. El-Murtaîş ona doğru baktı, bir müddet sustu ve sonra da : «Ne diyorsun? Anlamıyorum.» dedi ve ilâve etti : Şu kadar var ki bir gece, kaval çalanların birinden şu sözleri dinlemiştim :

— Vaktin geçip geçmediğini bilmiyorum; onlara kızan biri, bunu nasıl bilir?

— Gecemi uzatmak ve yıldızları otlatmakla meşgul olsaydım, boş olmam gerekirdi (33).

Birgün, kendisine tavsiyede bulunmasını isteyen birine şunları söylemişti : «Senin için benden daha hayırlı olana git ve beni, senden daha hayırlı olanla bırak» (34).

Onun şu sözleri de hatırlatılmağa değerdir :

— Vesvese insanı hayrete salar; ilhamsa anlama ve ifadeyi zenginleştirir (35).

— Kul, Allah'ın mehabbetine, Allah'ın dostlarıyla dostluk, düşmanlarıyla düşmanlıkla erişir (36).

— Amellerin gerçekleşmesi iki şeyledir : sabır ve ihlâs... (37)

— Tevhîdin temelleri üçtür : Allah teâlâ'nın Rab oluşunu tanıma; tek oluşunu ikrâr etme ve O'nu bütün benzerlerden ayırma (38).

Ve nihayet Ebû Muhammed el-Murtaîş, hayatında, arzu ettiklerinin tahakkuk etmiş olmasıyla gönül huzuru içinde son anlarına yaklaşmıştı. Yattığı yerden yanındakilere : «Borçlarıma bakın» dedi, «On dirhem kadar» olduğunu öğrenince, elbiselerine bakmalarını, borçlarını bununla gidermelerini istedi ve «Allah teâlâ'nın bana kefen vereceğini ümit ediyorum» dedi. Daha sonra da ilâve etti : «Allah teâlâ'dan üç şey istemiştim; onları bana verdi: beni tamamen yoksulluk içinde öldürmesini arzulamıştım. Sonra canımı bu mescidte almasını istemiştim ve nihayet kendisinden, O'nun da sevdiği kimselerin etrafında olmasını temenni etmiştim... Arkasından gözlerini yumdu ve bir müddet sonra da hâdisenin cereyan ettiği Şüniziye mescidinde Hakk'a kavuştu (39).

(18) *Risâlet'u-Kuşeyri*, 29.

(19) *Tabakât'us-Sulemî*, 374.

(20) *Tabakât'us-Sulemî*, 376.

(21) *Ebu'l-Hasan ed-Deylemi*,

Siret-i İbn el-Hafîf eş-Şîrâzi, s. 66.

(22) *Târîhu Bağdâd*, II, 76.

(22) *Tabakât'us-Sulemî*, 349.

(22A) *Târîhu Bağdâd*, VII, 221;

el-Makdisi, K. et-tevvâbîn (nşr. George Makdisi, Damas, 1961), s. 214 : Rivâyete göre el-Murtaîş, Nişâbur'da gıfîlik sahibi iken, başından geçen bir hâdiseden sonra malını mülkünü satarak bu yola sülûk etmişti.

(23) *Tabakât'us-Sulemî*, 349; *Risâlet'ul-Kuşeyriye*, 28; *Levâkîh'ul-en-vâr*, I, 105.

(24) *Tabakât'us-Sulemî*, 349.

(25) *Tabakât'us-Sulemî*, 349; *Keşf-ul-mahcûb*, 196; *Sıfat'us-safva*, II, 261.

(26) *Tabakât'us-Sulemî*, 349; *Risâlet'ul-Kuşeyriye*, 28.

(27) *Tabakât'us-Sulemî*, 351.

(28) *Tabakât'us-Sulemî*, 352; *Sıfat'us-safva*, II, 26.

(29) *Levâkîh*, I, 106.

(30) *Tabakât'us-Sulemî*, 353.

(31) *Tabakât'us-Sulemî*, 353.

(32) *Sıfat'us-safva*, II, 261.

(33) *Tabakât'us-Sulemî*, 353; *Sıfat'us-safva*, II, 261.

(34) *Tabakât'us-Sulemî*, 352; *Hil-ye*, X, 355.

(35) *Tabakât'us-Sulemî*, 350.

(36) *Tabakât'us-Sulemî*, 351.

(37) *Tabakât'us-Sulemî*, 351.

(38) *Tabakât'us-Sulemî*, 351.

(39) *Târîhu Bağdâd*, VII, 222;

Risâlet'ul-Kuşeyriye, 28; *Levâkîh*, I, 10